

RUKOPISY Z NAG HAMMÁDÍ

•3•

Rukopisy z Nag Hammádí 3

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Zuzana Vítková, Wolf B. Oerter, Marek Dospěl
Rukopisy z Nag Hammádí 3 – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

KNIHOVNA
RANÉ KŘESŤANSKÉ
LITERATURY

KNIHOVNA RANÉ KŘESŤANSKÉ LITERATURY

VYDÁVÁ CENTRUM BIBLICKÝCH STUDIÍ
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
A UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

EDIČNÍ ŘADA:

JAROSLAV BROŽ, Th.D., S.S.L.

Prof. PhDr. RŮŽENA DOSTÁLOVÁ, CSc. (†)

JAN A. DUS, Th.D.

Prof. ThDr. PETR POKORNÝ, DrSc. (†)

Prof. PhDr. PAVEL SPUNAR, CSc.

SVAZEK 6

RUKOPISY Z NAG HAMMÁDÍ 3

VYŠEHRA D PRAHA 2024

RUKOPISY Z NAG HAMMÁDÍ •3•

KODEX III/3–4
KODEX V/1 a 5

POŽEHNANÝ EUGNÓSTOS
MOUDROST JEŽÍŠE KRISTA
ZJEVENÍ ADAMOVO

USPOŘÁDAL
WOLF B. OERTER

VYŠEHRAĐ
2024

Chcete, aby příběh této skvělé knihy pokračoval i potom, co ji dočtete? Tak ji pusťte dál do světa! Vše potřebné se dozvíte na **www.restorio.cz**.

Albatros Media podporuje udržitelný rozvoj, který vrací použitým věcem smysl. On-line antikvariát Restorio vaše knihy odkoupí a zaplatí vám ihned – nečekáte, až se prodají. Získané peníze si můžete nechat, nebo si vyberete charitu, kterou jimi podpoříte. V tom případě navýší Restorio částku o 20 %.

Na přebalu:

Vnější strana vazby kodexu V z Nag Hammádí,
kůže,
4. století po Kr.

Na vazbě:

Postava evokující ztvárnění znaku života (*anch*),
motiv z vazby kodexu II z Nag Hammádí

Studies and Translations © Mgr. Marek Dospěl, Ph.D., MSLIS,
Univ.-Doz. Dr. phil. habil. Wolf B. Oerter,
Mgr. Zuzana Vítková, Th.D., 2010

Translation © prof. PhDr. Růžena Dostálová, CSc. – dědicové, 2010

Copyright © Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2010

ISBN tištěné verze 978-80-7601-962-1

ISBN e-knihy 978-80-7601-968-3 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)

OBSAH

Předmluva	11
-----------------	----

ÚVOD

(Wolf B. Oerter)

Historie nálezů a vydání	15
Číslování kodexů z Nag Hammadí	23
Popis	25
<i>Kodex III</i>	25
Číslování	25
Skladba listů	26
Stav zachování	27
Paginace	27
Vzhled textu	27
„Blotting“	31
Obsah	31
Rozdíly a společné rysy spisů kodexu III.	31
Testimonia	33
<i>Kodex V.</i>	33
Číslování	33
Skladba listů	34
Stav zachování	35
Paginace	35
Vzhled textu	36
„Blotting“	36
Obsah	36
Rozdíly a společné rysy spisů kodexu V.	37
Testimonia	39
Vazba	40
<i>Zhotovení vazby obecně</i>	40
<i>Kodex III</i>	41
<i>Kodex V.</i>	44
Paleografie	48
<i>Kodex III</i>	48
Pisařská ruka a charakter písma.	48
Zdobení textu a nadpis	51
Korektury	61

<i>Kodex V</i>	62
Písařská ruka a charakter písma	62
Zdobení textu a nadpis	64
Korektury	66
Jazyk překladu a jazyk originálu	73
Datování a autorství	75
 Schéma: Skladba listů v kodexech III a V	80
Koptská abeceda	82
Literatura (výběr)	83

POŽEHNANÝ EUGNÓSTOS (NHC III/3, 70,1–90,13)

A

MOUDROST JEŽÍŠE KRISTA (NHC III/4, 90,14–119,18)

(*Úvod, překlad a komentář Marek Dospěl*)

POŽEHNANÝ EUGNÓSTOS

Úvod	89
1. <i>Dochované verze a předpokládaný originál</i>	89
2. <i>Datace dochovaných verzí Eugnosta a jejich vztah k Moudrosti Ježíše Krista</i>	90
3. <i>Název a autorství spisu</i>	92
4. <i>Forma a žánr</i>	96
5. <i>Obsah spisu a jeho prameny</i>	97
6. <i>Edice a literatura</i>	99
 Požehnaný Eugnóstos (překlad z koptštiny)	112
[Úvodní, zdravicí formule]	112
[Bloudění lidského pokolení ve snaze poznat Boha]	114
[Nezbytnost poučení]	116
[Chvála na nejvyššího, nepoznatelného Boha]	118
[Otec veškerenstva]	120
[Návrh nové teze a můstek k následné argumentaci]	122
[Víra čili objevení nezjevného ve zjevném]	122
[Samovolné vytrysknutí poznání uvnitř nezrozeného Otce]	124
[První aión – nesmrtelný Člověk]	126

[Druhý aión – zjevení Syna Člověka]	130
[Třetí aión neboli aión Spasitele].....	132
[Dokončení zjevení – církev jménem Život]	138
[Závěrečné povzbuzení].....	140
[Závěr]	142

MOUDROST JEŽÍŠE KRISTA

Úvod	102
1. <i>Dochované verze a předpokládaný originál</i>	102
2. <i>Datace Moudrosti Ježíše Krista</i> <i>a vztah k dochovaným verzím Eugnosta</i>	104
3. <i>Forma a žánr</i>	105
4. <i>Název spisu</i>	105
5. <i>Myšlenkové zdroje a zařazení spisu</i>	106
6. <i>Obsah a christianita textu</i>	107
7. <i>Edice a literatura</i>	108
Moudrost Ježíše Krista (překlad z koptštiny)	113
[Nadpis]	113
[Shromáždění učedníků a příchod Spasitele]	113
[Spasitel zahajuje rozhovor].....	113
[Výklad o neúspěšném hledání Boha].....	115
[Výklad o nepoznaném Otci veškerenstva]	119
[Výklad o působení Pána veškerenstva]	121
[Otázka zjevení]	121
[Výklad o zjevení, Jednom a zástupu]	123
[Výklad o nesmrtelném androgynním Člověku]	127
[Výklad o Synu Člověka a jeho stvoření]	131
[Výklad o království Člověka a jeho Syna]	131
[Výklad o Moudrosti a Spasiteli]	133
[Výklad o velkých aiónech]	137
[Popis Osmera]	139
[Výklad o dokončení aiónů]	141
[Výklad o učednících, jejich původu a úkolech]	143
[Shrnutí Spasitelova zjevení]	145
[Závěrečná výzva a pověření učedníků]	147
[Odchod Spasitele].....	147
[Závěrečný nadpis spisu].....	147

ZJEVENÍ ADAMOVO (NHC V/5, 64,1–85,32)

(Úvod, překlad a komentář Zuzana Vítková)

Úvod	151
1. <i>Název a žánr</i>	151
2. <i>Zařazení spisu a jeho nejbližší paralely</i>	152
3. <i>Gnostické společenství</i>	153
4. <i>Obsah</i>	154
5. <i>Hlavní motivy</i>	156
Adam a Eva	156
Bůh stvořitel a pravý Bůh	156
Sét	157
Osvětlitel	157
Hymnus na dítě (ZjAd 77,17–83,4)	158
6. <i>Christianita a datace textu</i>	161
7. <i>Edice a literatura</i>	163
Zjevení Adamovo (překlad z koptštiny)	165
[Název spisu]	165
[Adam a Eva]	165
[Tři muži]	167
[Proroctví zjevená Adamovi]	168
[Potopa]	168
[Noe a jeho synové]	170
[Konvertité ke gnostickému pokolení]	171
[Oheň, síra a asfalt]	172
[Záchrana gnostiků]	172
[Příchod Osvětlitele]	173
[„Hymnus na dítě“ (názory na narození a příchod Osvětlitele)]	174
[Boj vyvolených a nárek zatracených]	177
[O vodě života a předání poznání]	179
[Obsah traktátu a jeho předání]	180
[Závěrečný nadpis spisu]	180
Tabulka rukopisů z Nag Hammádí a jejich zkratk	181
Seznam zkratek	183
Bibliografie	189
Rejstřík spisů	197
Rejstřík osobních jmen	204
Rejstřík místních názvů	206
Rejstřík vybraných pojmů	207

Předmluva

Třetí díl vybraných textů z velkého nálezů koptských rukopisů poblíž egyptského města Nag Hammádí, na něž se upírá pozornost badatelů nepřetržitě od jejich objevení v prosinci 1945, představuje českému čtenáři další dva ze třinácti předpokládáných kodexů: kodex III a kodex V. V českém komentovaném překladu vycházejí tentokrát tři spisy: *Požehnaný Eugnostos* obsažený v kodexech III a V, *Moudrost Ježíše Krista* z kodexu III a Berlínského gnostického kodexu 8502, a také *Zjevení Adamovo*, závěrečný spis kodexu V.

Při výběru textů hrálo roli několik faktorů. Na „nekřesťanský“ gnostický traktát *Požehnaný Eugnostos* padla volba nejen proto, že patří k několika spisům z Nag Hammádí, které se zachovaly v rámci celého korpusu textů dvakrát, nýbrž i proto, že podle převažujícího mínění badatelů existuje i jeho christianizovaná verze, kterou představuje právě *Moudrost Ježíše Krista*. Proto pro nás bylo lákavé prozkoumat tento fenomén na základě obou zmíněných textů a zvýraznit jejich rozdíly a společné rysy také tím, že budou otištěny paralelně vedle sebe. *Moudrost Ježíše Krista* je kromě toho dochována také v jednom kodexu mimo korpus textů z Nag Hammádí, jenž náleží k nejstarším známým gnostickým pramenům: Berlínském (gnostickém) kodexu. I jeho znění bylo zohledněno v případech, že mohlo přispět k vyplnění lakun nebo k objasnění nesrozumitelných míst.

Na *Zjevení Adamově*, traktátu, který bývá řazen do setovské gnóze, je zajímavé především to, jak zachází s biblickým příběhem Adama a Evy a interpretuje jej zcela specifickým gnostickým způsobem. Jelikož tento spis nese v názvu slovo „zjevení“, vnucuje se též obecná otázka, jestli toto žánrové označení gnostického textu lze chápat ve smyslu žánru známého ze starozákonních a novozákonních spisů.

Zmiňme ještě fakt, že po přeložení traktátů *Požehnaný Eugnostos* a *Zjevení Adamovo* z kodexu V budeme mít v češtině dostupný celý další kodex z Nag Hammádí.

Zásadě nabídnout českému čtenáři autentický a kritický překlad vycházející přímo z koptského originálu a zohledňující nejnovější poznatky mezinárodního výzkumu Nag Hammádí, jak je formulována již v prvním díle naší řady, jsme zůstali věrni i v tomto svazku. Odráží se nejen v komentáři k jednotlivým spisům, nýbrž například i v obecnějších úvahách nad principy, podle kterých byly uspořádány spisy v obou kodexech a které vycházejí z nejnovějšího bádání.

Příjemnou povinností editora je na tomto místě poděkovat všem spolupracovníkům a dalším osobám a institucím, kteří se na vzniku třetího svazku „Rukopisů z Nag Hammádí“ podíleli. Zuzaně Vítkové děkuji nejen za její příspěvek, nýbrž i za pečlivé a kritické korektury příspěvků ostatních. Marku Dospělovi patří dík za to, že se v poměrně krátké lhůtě ujal překladu a komentáře dvou

obsáhlých textů. Paní profesorce Růženě Dostálové děkuji za překlad svého úvodu, redaktorce nakladatelství Vyšehrad Radce Fialové za svědomitou práci s textem, ale i za překlad některých dodatků z mého pera. Náš dík patří i grafikovi Zbyňku Kočvarovi a technické redakci nakladatelství za úpravu obálky i četných obrazových ukázek, nakladatelství Vyšehrad za vydání knihy a ediční radě „Knihovny rané křesťanské literatury“ za to, že přijala svazek do této řady. Kniha by nemohla vyjít bez štědré podpory Výzkumného záměru Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MSM – 0021620826 „Výzkum civilizace starého Egypta“), uděleného Českému egyptologickému ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, jemuž jsme v neposlední řadě zavázáni díkem.

V Praze dne 31. prosince 2010

editor

ÚVOD
WOLF B. OERTER

Vnější strana vazby kodexu V s otevřenou chlopní,
kůže

Historie nálezu a vydání

Jádrem třetího svazku vybraných textů z Nag Hammádí jsou komentované překlady tří textů z kodexů III a V: *Požehnaný Eugnostos, Moudrost Ježíše Krista a Zjevení Adamovo*. Na rozdíl od spisů, které byly až dosud vydány v „Knihovně rané křesťanské literatury“, se k prvním dvěma z těchto traktátů – *Požehnanému Eugnostovi* (NHC III/3) a *Moudrosti Ježíše Krista* (NHC III/4) – zachovaly též paralelní verze. Zatímco „druhý“ *Eugnostos* se nachází v jednom z dalších kodexů z Nag Hammádí (NHC V/1), paralelní text k *Moudrosti Ježíše Krista* se zachoval mimo tento soubor textů – v Berlínském gnostickém kodexu (BG). Tím se *Moudrost Ježíše Krista* řadí k šesti spisům z rukopisného nálezu z Nag Hammádí, které jsou zachovány i mimo tyto kodexy, zatímco *Požehnaného Eugnosta* lze přiřadit k pěti textům, které máme ve spisech z Nag Hammádí zachovány dvakrát a víckrát.¹

Ačkoli až nález rukopisů z Nag Hammádí nám poskytl dostatečně bohaté a zejména rozmanité původní texty a postavil tak bádání o gnózi na pevnou půdu,² nebyly tyto spisy prvními gnostickými prameny, které byly badatelům k dispozici. Odhlédneme-li od sbírky zvané *Corpus Hermeticum* (soubor osmnácti řeckých traktátů a jejich zlomků, z nichž jenom některé mají gnostický charakter),³ který vešel ve známost v roce 1463 v latinském překladu, musíme zde uvést *Codex Askewianus* a *Codex Brucianus*. Tyto kodexy ze 4. a 5. století po Kr., obsahující pět jednoznačně gnostických spisů napsaných v koptštině (dva *Codex Askewianus* a tři *Brucianus*), sloužily jako pramen gnostických textů již dříve. Po jejich vydání je bylo možné srovnat s citáty z gnostických spisů, které byly známy již ze spisů církevních otců.

¹ Viz RNH 1, str. 18n. V případě papyrového kodexu s paralelami k *Prvnímu zjevení Jakubovu* a k *Petrovu listu Filipovi* (tamt., str. 19) se jedná o kodex Tchacos, srv. R. Kasser – M. Meyer – G. Wurst – F. Gaudard (eds.), *The Gospel of Judas. Critical Edition: Together with the Letter of Peter to Phillip, James, and a Book of Allogenes from Codex Tchacos*, Washington 2007; tím se počet rukopisů z Nag Hammádí, které mají paralely i mimo tento korpus textů, s jistotou zvyšuje na šest.

² K významu nálezu z Nag Hammádí pro bádání o gnózi existuje řada stanovisek, srv. např. K. Rudolph, *Gnóze. Podstata a dějiny náboženského směru pozdní antiky*, Praha 2010, str. 57n; M. Krause, „Die Texte von Nag Hammadi“, in: B. Aland (ed.), *Gnosis. Festschrift für Hans Jonas*, Göttingen 1978, str. 216–243; J. M. Robinson, „Introduction“, in: *The Nag Hammadi Library in English*. Translated and Introduced by Members of the Coptic Gnostic Library Project of the Institute for Antiquity and Christianity, Leiden 1977, str. 1–10; 4. rev. vyd. Leiden – New York – Köln 1996, str. 1–25.

³ Viz Rudolph, *Gnóze*, 2010, str. 32n, a přehled hermetických spisů u R. Chlupa, *Corpus Hermeticum*, Praha 2007, str. 14–17.

Koncem 19. století k nim nečekaně přibyl další významný rukopisný nález, který v Káhiře získalo egyptské oddělení Královských (dnes Státních) muzeí v Berlíně. Jednalo se o papyrový kodex se čtyřmi texty v koptském jazyce, z nichž tři jsou gnostické: *Mariino evangelium*, *Tajná kniha Janova* (ta je i v rukopisech z Nag Hammádí zachována vícekrát) a výše zmíněná *Moudrost Ježíše Krista*. Čtvrtý text, část apokryfních *Skutků Petrových* zvaná *O dceři Petrově*, nelze sice nazvat gnostickým, patřil však podobně jako mnohé jiné legendy k oblíbené četbě gnostiků. Z uvedených textů jsou dnes dva k dispozici i v českém překladu.⁴ Gnostický charakter textů dal jméno i celému rukopisu: (*Codex*) *Berolinensis Gnosticus*, tedy Berlínský gnostický kodex, s inventárním číslem 8502, krátce označovaný BG 8502.

Než byl ovšem tento kodex předložen veřejnosti, uplynulo od jeho objevení dalších 59 let! Toto zdržení zavinily nepředvídané a nešťastné události. Na počátku přirozeně stál zcela nečekaný nález a způsob, jímž byl kodex získán. V lednu 1896 odcestoval pověřenec Královských muzeí v Berlíně Carl Reinhardt do Káhiry. Účelem jeho mise, jak lze právem předpokládat, byla koupě rukopisů. Dr. Reinhardt měl štěstí, protože po krátké době mu jeden antikvář z hornoegyptského Achmímu nabídl obsáhlý papyrový rukopis. O jeho původu nás poučuje církevní historik a koptolog Carl Schmidt (1868–1938), který později tento rukopis zpracoval a o svém následném bádání napsal: „... na základě mého osobního pátrání se rukopis poprvé objevil u arabského antikváře v Achmímu. Jak jsem se dále dozvěděl, byl nalezen zabalený do peří v jakémsi otvoru ve zdi. Můžeme proto s jistotou předpokládat, že pochází z pohřebiště v Achmímu nebo alespoň z okolí tohoto města.“⁵ Již při zběžném prozkoumání rozpoznal Reinhardt cenu rukopisu, a proto se neprodleně rozhodl pro jeho koupi.

Poté co se Berlínský gnostický kodex stal součástí sbírky papyrů Královských muzeí v Berlíně a byl opatřen inventárním číslem 8502, jež nese dodnes, informoval o něm C. Schmidt odbornou veřejnost. Ve stručné zprávě „Původní gnostický spis v koptštině z doby před Eirénaiem z Lyonu“, kterou předložil v červnu 1896 Berlínské akademii věd, poprvé odhadl hodnotu tohoto přírůstku a zároveň předložil první ukázkou překladu. Po letech, v roce 1903, připravil Schmidt k vydání čtvrtý spis z tohoto kodexu, krátký apokryfní text o Petrovi,

⁴ *Mariino evangelium*, in: NZA I, str. 234–244; *Skutky Petrovy (O dceři Petrově)*, in: NZA II, str. 115–117.

⁵ C. Schmidt, *Die alten Petrusakten im Zusammenhang der apokryphen Apostellitteratur nebst einem neuentdeckten Fragment untersucht*, Leipzig 1903 (= Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Neue Folge 9/1), str. 2, citováno podle H.-M. Schenkeho, „Carl Schmidt und der Papyrus Berolinensis 8502“, in: P. Nagel (ed.), *Carl-Schmidt-Kolloquium an der Martin-Luther-Universität 1988*, (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-Universität Halle – Wittenberg, 1990/23 [K 9]), Halle 1990, str. 72, pozn. 3.

a to v rámci rozsáhlého pojednání o skutečích Petrových a apokryfní literatuře o apoštolech.⁶

V roce 1905 C. Schmidt ohlásil, že brzy bude následovat překlad prvních tří spisů z rukopisu *Berolinensis Gnosticus*, a to jako druhý svazek právě založené řady koptských gnostických spisů.⁷ Koptský text měl vyjít zvlášť v řadě „Texte und Untersuchungen“. V roce 1907 vydal C. Schmidt překlad části *Tajné knihy Janovy*, neboť se v té době zabýval literárním vztahem mezi tímto gnostickým textem a podobnou pasáží v protiheretickém spise Eirénaia z Lyonu.⁸ Zároveň už ale Schmidt horlivě pracoval na vydání koptského textu oněch tří gnostických spisů. V roce 1912 se zdálo, že vydání svazku už je otázkou několika dnů, protože pět jeho archů bylo vytištěno a šestý arch s koncem rejstříku už byl imprimován. Ale dříve než tento arch opustil tiskařský lis, prasklo ve sklepě tiskárny vodovodní potrubí a celý náklad byl zničen – veškerá námaha posledních let přišla během několika minut nazmar! O dva roky později vypukla první světová válka, takže na to, pokusit se vydání připravit znovu, nebylo ani pomyslení. A v poválečné době přišly zcela jiné, existenční starosti.

Až mnohem později zahájil C. Schmidt přípravy anastatického přetisku.⁹ Východiskem měl být náhled zničeného prvního vydání, který našťastí ještě vlastnil. Uskutečnění těchto plánů znemožnila ovšem jeho nečekaná smrt 17. dubna 1938. Opět došlo ke zdržení, protože jeho výtisk byl součástí pozůstalosti a byl zpřístupněn až po překonání některých obtíží. Začátkem května 1939 získala konečně Schmidtovy tiskové předlohy redakce řady „Texte und Untersuchungen“ a podle těchto náhledů z roku 1912 byl pak v roce 1939 pořízen koptský text pro celý náklad. Než však byl text znovu vysázen, odřekl nový editor textu příslibenou spolupráci. A opět uplynuly dva roky, než text našel nového zpracovatele v rakouském koptologovi a pozdějším řediteli vídeňské papyrologické sbírky Walteru C. Tillovi (1894–1963). Po dalších dvou letech měl Till rukopis připravený k tisku a poslal jej Berlínské akademii věd. Ale válka a poválečná doba opět vytištění neumožnily, resp. vydání znovu odložily. Když se pak situace do jisté míry stabilizovala a Till mohl konečně pomýšlet na to, že se začne vážně zabývat tiskem rukopisu, zastihla jej zpráva o senzačním nálezu rukopisů z Nag Hammádí.

⁶ Viz pozn. 5.

⁷ C. Schmidt, *Koptisch-Gnostische Schriften*, sv. 1: *Die Pistis Sophia. Die beiden Bücher des Jeû. Unbekanntes altgnostisches Werk*, (GCS 45 [13]), Leipzig 1905, Berlin 1962³.

⁸ C. Schmidt, „Irenäus und seine Quelle in adv. haer. 1,29“, in: *Philotesia*, Paul Kleinert zum LXX. Geburtstag dargebracht, Berlin 1907, str. 315–336.

⁹ Anastatický neboli oživený přetisk je způsob reprodukce starých tisků oživených chemickými prostředky na litografický kámen, který byl vynalezen koncem 18. století. (pozn. red.)

Jak už se čtenář mohl dozvědět z předešlých svazků „Rukopisů z Nag Hammádí“, byly v prosinci 1945 na úpatí pohoří Džebel et-Tárif u Hamra Dúmu v blízkosti hornoegyptské vesnice Nag Hammádí objeveny papyrové kodexy obsahující, jak dnes víme, 52 koptsky psaných spisů.¹⁰ Kodexy samotné byly vázány v kůži, kožené vazby jedenácti z nich se zachovaly; u dalších dvou se vazba sice nedochovala, přesto se dnes většina badatelů přiklání k názoru, že rukopisný nález se skládal z třinácti kodexů.¹¹

První kodex (podle pozdějšího definitivního číslování kodex III – ke spleťtému způsobu číslování viz níže str. 23) získal tehdejší generální ředitel správy starožitností Étienne Drioton (1889–1961), který jej koupil za – z dnešního pohledu pouhých – 250 egyptských liber. Do Koptského muzea v Káhiře se tento vzácný nález dostal 4. října 1946 a byl zapsán pod akvizičním číslem 4851. V přírůstkovém seznamu knihovny Koptského muzea se nachází následující záznam: „Acquisition Number 4851. Papyrus manuscript in Sahidic Coptic, about the Fourth Century, with its cover. Seventy folios, most of them damaged and incomplete, some of them very small fragments. Price: 250 £. Purchased from Ragheb ‚Afandi‘ Andrawus ‚El-Kes‘ Abd El-Said. Received 4 X 46. Archive 5/13.“¹²

Než však v místní knihovně kodex našel trvalé místo, prošel různými rukama. Po svém nalezení byl uložen u jednoho koptského kněze (!), který jej svěřil svému švagru Raghibovi, učiteli angličtiny a dějepisu v jedné koptské obecní škole. Ten pak požádal svého bratrance, aby vzal kodex do Káhiiry a dal tam odhadnout jeho cenu. Když Raghib dostal kodex zpět, zdálo se mu, že některé

¹⁰ K dějinám nálezu viz už RNH 1, str. 38–40. Nedávno se v této věci ještě jednou a velmi detailně o slovo přihlásil J. M. Robinson, „The Discovery of the Nag Hammadi Codices“, *JCS* 11 (2009) 1–21.

¹¹ Z třináctého kodexu se zachovalo pouze osm listů dvou traktátů (nikoliv jednoho, jak jsme mylně uvedli v RNH 2, str. 15, pozn. 1), které byly už v pozdní antice zasunuty do přední desky vazby kodexu VI, což Robinsona původně vedlo k názoru, že celý nález obsahoval jen dvanáct kodexů, srv. J. M. Robinson, „The Construction of the Nag Hammadi Codices“, in: M. Krause (ed.), *Essays on the Nag Hammadi Texts. In Honour of Pahor Labib*, Leiden 1975, str. 171. Od tohoto názoru Robinson mezitím upustil. Nyní podobně jako většina badatelů předpokládá „twelve codices plus eight leaves from a thirteenth“, srv. J. M. Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Introduction*, Leiden 1984, str. 4 a 17n. Že se číslo třináct vztahuje na dnes doložené kodexy z Nag Hammádí a nemusí být bezpodmínečně identické s počtem tehdy nalezených kodexů, srv. J. M. Robinson, „The Quantity“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Introduction*, Leiden 1984, str. 15–24, zvl. str. 21–23.

¹² „Akviziční číslo 4851. Papyrový rukopis v saídkém dialektu koptštiny, přibližně ze 4. století, včetně vazby. Sedmdesát folií, většina z nich poničená a neúplná, zčásti pouze malé zlomky. Cena: 250 liber. Zakoupeno od Ragheba ‚Afendiho‘ Andrawuse ‚El-Kes‘ Abd el-Saida. Získán 4. X. 1946. Archiv 5/13.“ Citováno u J. M. Robinsona, „Preface“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Codex III*, 1976, str. VII.

stránky scházejí. Není vyloučeno, že zlomky stran 145/146 tohoto kodexu, které byly v roce 1964 zakoupeny Edwinem J. Beineckem pro Beinecke Rare Book and Manuscript Library Yaleské univerzity, patří k tehdy postrádaným stranám. V létě roku 1946 vzal Raghíb kodex s sebou do Káhíry, kde jej ukázal vzdělanému koptskému lékaři jménem Georgy Sobhy. Ten neváhal a kontaktoval okamžitě Ě. Driotona – a zbytek příběhu již známe.

Poté co se kodex v říjnu stal majetkem Koptského muzea, začal jej jeho tehdejší ředitel Togo Mina (1906–1949) opisovat. Již v prosinci 1946 jej kromě jiných ukázal francouzskému egyptologovi Françoisi Daumasovi (1915–1984), který vyslovil domněnku, že rukopis má gnostický charakter. Podobně jako v případě koptských *Kefalaíť*, manichejského papyrového rukopisu z velkého nálezu v Medínet Mádí, který se podařilo identifikovat C. Schmidtovi v roce 1930, když si vybavil příslušný odkaz na toto Máního dílo u heresiologa Epifania ze Salamíny,¹³ pomohla i v tomto případě při konečné identifikaci kodexu III jako gnostického rukopisu znalost literatury. Daumasova domněnka byla totiž potvrzena A. Guillaumontem, který s ohledem na název prvního spisu kodexu III *Tajná kniha Janova* upozornil na stejnojmenný spis z Berlínského gnostického kodexu, s nímž odborníky seznámil už v roce 1907 C. Schmidt.¹⁴

V říjnu 1947 se T. Mina obrátil na svého přítele ze studií J. Doresseho a navrhl mu společné vydání tohoto kodexu. Když Doresse koncem prosince 1947 opustil Egypt, vzal s sebou do Paříže fotografie tohoto kodexu. Krátce poté, 10. ledna 1948, vyšla v Káhíře tisková zpráva, která veřejnost informovala o senzačním, ačkoli už ne až tak novém nálezu, titulkem „Významný objev: koptský gnostický papyrus ze 4. století“. O měsíc později se J. Doresse a francouzský religionista H.-Ch. Puech přihlásili o slovo v Académie des Inscriptions et Belles-Lettres v Paříži a informovali zde o „nových gnostických spisech nalezených v Egyptě“.¹⁵ A o dva týdny později učinil totéž T. Mina v Institut d'Égypte v Káhíře.¹⁶

W. C. Till měl štěstí, že se dozvěděl o novém nálezu rukopisů z Nag Hammádí ještě včas před vydáním Berlínského gnostického kodexu – zvláště o tom, že kodex nacházející se v Koptském muzeu obsahuje dva dlouhé paralelní texty k tomuto rukopisu: *Tajnou knihu Janovu* a *Moudrost Ježíše Krista*. V březnu roku 1948 mu totiž Doresse, který zřejmě věděl, že Till pracuje na vydání BG 8502, v dopise navrhl přece jen koordinovat vydání kodexu III a Berlínského kodexu.

¹³ Srv. C. Schmidt, *ZKG* 52 (1933) 4n.

¹⁴ Srv. výše pozn. 8.

¹⁵ H.-Ch. Puech – J. Doresse, „Nouveaux écrits gnostiques découverts en Égypte“, *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres: Comptes rendus des séances de l'année 1948*, Paris 1948, str. 87–95.

¹⁶ T. Mina, „Un papyrus gnostique du IVe siècle“, *Bulletin de l'Institut d'Égypte* 30 (1947/48) 325n.

Předložil i návrh na sestavení ediční rady, kterou měli tvořit Mina, on – Doresse – sám, Puech a Till. Vydání se mělo uskutečnit v rámci řady „Musée copte du Caire: Papyrus gnostiques de Chénoboskion“ a vyjít pod záštitou Académie des Inscriptions et Belles-Lettres ve spojení s francouzskou komisí pro archeologické vykopávky.

Poté co se Till dozvěděl o paralelních textech, neodvážil se již dát rukopis připravený v roce 1943 do tisku beze změn. Koncem roku 1950 dostal povolení použít káhirský rukopis a uvést jeho textové varianty ve své edici BG 8502. Nicméně až o dva roky později měl v rukou všechny fotografie paralelních textů z kodexu III a mohl je do vydání BG zpracovat. „Cena“, kterou za to musel zaplatit, bylo úplné přepracování jeho vlastní edice. Tak např. do poznámek umístil paralelní místa z kodexu III, která se odlišovala od textu v BG. Jeho zpracování textu, během něhož změnil mnohá čtení, doplňky a poznámky, se ale i tak lišilo od původního čtení a uspořádání stran pocházejících od C. Schmidta, jenž kdysi začal Berlínský gnostický kodex zpracovávat. V roce 1955 se W. C. Tillovi podařilo papyrový kodex BG 8502 konečně vydat, a to jak koptský text, tak německý překlad a příslušné komentáře – ovšem bez čtvrtého spisu (*Skutky Petrovy* [O dceři Petrově]), který prokazatelně není gnostický.¹⁷

Z Doresseho zamýšlené koordinace vydání obou rukopisů nakonec sešlo. T. Mina v roce 1949 zemřel a na místo ředitele Koptského muzea, kde byl, jak známo, kodex III uložen, nastoupil v Berlíně vystudovavší koptolog Pahor Labib (1905–1994). Jemu předložil Doresse v dubnu 1952 znovuoživený návrh na vydání kodexu III, vyjednaný kdysi s T. Minou. Jako vydavatelé tu měli podobně jako dříve figurovat Doresse, Puech a Till, a kodex měl vyjít jako svazek řady „Catalogue Général du Musée Copte“. Část textu, totiž dva úvodní a více než polovina pátého spisu kodexu III (tedy ani *Požehnaný Eugnóstos*, ani *Moudrost Ježíše Krista*),¹⁸ byla již v té době v tisku v jedné pařížské tiskárně. Ačkoliv P. Labib obdržel v září část sloupcové korektury, práce na tomto kodexu nepokračovaly, neboť měl od revoluce v červnu 1952 svázané ruce a musel čekat, až mu Rada Koptského muzea dá autorizaci k tisku. Nová autorská smlouva měla být podepsána v únoru 1953 v etiopské Addis Abebě, k tomu však nedošlo. Místo toho oprávnění studovat kodex III získal v roce 1954 ředitel Amerického badatelského centra v Egyptě A. Jeffery.¹⁹

¹⁷ *Die gnostischen Schriften des koptischen Papyrus Berolinensis 8502*, vyd., přel. a zpracoval W. C. Till, Berlin 1955 (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, sv. 60); v r. 1972 vyšlo v téže řadě druhé rozšířené vydání, připravené německým koptologem H.-M. Schenkem (1929–2002). K historii nálezu a vydání BG 8502 srv. Schenke, „Carl Schmidt und der Papyrus Berolinensis 8502“, 1990, str. 71–88; Till, *Die gnostischen Schriften*, 1955, str. 1–4; Rudolph, *Gnóze*, 2010, str. 34n.

¹⁸ Rozvržení spisů v kodexu viz níže str. 31.

Kodex V, jehož pátý spis zde v českém překladu s příslušným komentářem vychází poprvé, sdílel nejprve osud ostatních knih z Nag Hammádí: poté co byl vyňat z hlíněného džbánů, nálezce jej spolu s ostatními kodexy neopatrně uložil na dvoře svého domu.²⁰ Později se cesty kodexů rozdělily. Zatímco kodex III, jak jsme viděli, získalo záhy Koptské muzeum, kodex V se různými oklikami dostal do rukou známého kyperského obchodníka se starožitnostmi sídlícího v Káhiře, Fókiona J. Tano, u něhož se pak ostatně našla většina kodexů z Nag Hammádí. Začátkem roku 1948 byly tyto kodexy včetně kodexu V zřejmě ještě v jeho vlastnictví, jak vyplývá z dopisu É. Driotona J. Doressesmu z února 1948, v němž hovoří o tom, že mu Tano ukázal svou sbírku.²¹ Ale na podzim téhož roku, když Doresse při opakované návštěvě Káhiry obchodníka se starožitnostmi vyhledal, představil mu ten jako novou majitelku rukopisu Marii Dattari. Ta umožnila Doressesmu první krátké vědecké prozkoumání kodexu V. Na začátku roku 1949 nabídla paní Dattari svou sbírku rukopisů z Nag Hammádí ke koupi Koptskému muzeu v Káhiře. Muzejní výbor odpovědný za nákup starožitných památek v únoru nákup této sbírky doporučil, přičemž se odvolal na zprávu J. Doresseho a T. Miny. Od tohoto okamžiku byla vedena tvrdá jednání o kupní ceně a kodexy byly po tuto dobu pro jistotu přechovávány v cestovní kabele ve správě starožitností. Později došlo mezi vládními činiteli a paní Dattari konečně k dohodě na 45 000 librách. Tento kompromis však nebyl schválen výborem Koptského muzea zodpovědným za nákupy ani novým ministrem školství. Místo toho byl upraven existující zákon, podle něhož jsou starověké rukopisy nepocházející ze schválených vykopávek státním majetkem. K této změně zákona došlo v roce 1951. O rok později, v květnu 1952, byly kodexy zabaveny a měsíc nato vydány řediteli Koptského muzea P. Labibovi. Tak našel i kodex V nový domov. Nic na tom nezměnilo ani odvolání M. Dattari, jež podala kvůli zabavení kodexů stížnost k Nejvyššímu soudu. V roce 1956 za to byla finančně odškodněna, a tím byla odstraněna i poslední překážka, která stála v cestě uveřejnění rukopisů z Nag Hammádí.

¹⁹ Podle Robinsona, „Preface“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Introduction*, 1984, str. 5n.

²⁰ K tomu srv. Robinson, tamt. str. 5, a též, „Nag Hammadi: The First Fifty Years“, in: J. D. Turner – A. M. McGuire (eds.), *The Nag Hammadi Library after Fifty Years. Proceedings of the 1995 SBL Commemoration*, (NHMS 44), Leiden – New York – Köln 1997, str. 3–33, zvl. str. 6. K následujícímu srv. Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Introduction*, 1984, str. 9–11, a stručněji též, „Nag Hammadi: The First Fifty Years“, 1997, str. 4–8.

²¹ Viz Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Introduction*, 1984, str. 10.

Nastíněná historie nálezů obou našich kodexů, stejně jako následné úsilí o zpracování a vydání textů, které charakterizovaly na jedné straně osobní kontakty, sympatie a antipatie badatelů, na druhé straně se však staly i oběti vysoké politiky, se zde – jakož i v případě ostatních kodexů z Nag Hammadí – odrážejí zcela konkrétně v historii jejich vydání. Příznačné přitom bylo, že se vydavatelé po mnoho let soustředili na jednotlivé spisy, které byly publikovány buď celé, nebo po částech. Části prvního, třetího a čtvrtého spisu kodexu III (*Tajná kniha Janova, Požehnaný Eugnostos a Moudrost Ježíše Krista*)²² a jejich německý překlad s kritickým aparátem tak byly vydány už v roce 1955 W. C. Tillem, jednalo se ovšem jenom o ta místa a čtení, která se odlišovala od textu kodexu *Berolinensis Gnosticus*.²³ Úplný text *Tajné knihy Janovy* ve všech třech verzích, které se nacházejí v kodexech z Nag Hammadí – jedná se o vždy první spis kodexů II, III a IV – byl publikován v roce 1962, resp. 1963 M. Krausem a P. Labibem.²⁴

Část druhého spisu kodexu III (*Evangelium Egyptanů*; 40,12–55,16) přeložil do němčiny A. Böhlig,²⁵ celý spis ve francouzském překladu vydal J. Doresse.²⁶ V řadě „Nag Hammadi Studies“ (dnes „Nag Hammadi and Manichaean Studies“), která začala vycházet počátkem sedmdesátých let 20. století a jejímž cílem bylo textověkritické vydání jednotlivých spisů, vyšlo v roce 1975 jako první z pěti spisů kodexu III *Evangelium Egyptanů*, a to v anglickém překladu.²⁷ První úplný překlad spisu *Požehnaný Eugnostos* (NHC III/3) vyšel německy roku 1971 a byl dílem M. Krauseho.²⁸ *Moudrost Ježíše Krista* (NHC III/4) vyšla poprvé v celku roku 1977 v anglickém překladu D. M. Parrotta v řadě „The Nag Hammadi Library in English“,²⁹ na ni pak navázal i poslední, pátý spis kodexu III

²² Přehled spisů v kodexu III viz níže str. 31.

²³ *Die gnostischen Schriften des koptischen Papyrus Berolinensis 8502*, (Texte und Untersuchungen 60), Berlin 1955.

²⁴ *Die drei Versionen des Apokryphon des Johannes im Koptischen Museum zu Alt-Kairo*, (Abhandlungen des Deutschen Archäologischen Instituts Kairo), Wiesbaden 1962. Zde a dále uvádíme vždy první vydání textu, resp. první překlady do některého evropského jazyka; pro podrobný přehled odkazujeme čtenáře na J. M. Robinsona, „Bibliography“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Introduction*, Leiden 1984, str. 87–102.

²⁵ „Die himmlische Welt nach dem Ägypterevangelium von Nag Hammadi“, *Le Muséon* 80 (1967) 5–26 a 365–377.

²⁶ „Le livre sacré du grand Esprit invisible‘ ou ‚L'Évangile des Égyptiens‘: Texte copte édité, traduit et commenté d'après le Codex I de Nag'a-Hammadi/Khénoboskion“, *JA* 254 (1966) [1968] 317–435; 256 (1968) [1971] 289–386.

²⁷ A. Böhlig – F. Wisse (ve spolupráci s P. Labibem), *Nag Hammadi Codices III, 2 and IV, 2. The Gospel of the Egyptians (The Holy Book of the Great Invisible Spirit)*, (NHS 4), Leiden 1975.

²⁸ W. Foerster (ed.), *Die Gnosis, 2: Koptische und mandäische Quellen*, s překladem a výkladovými poznámkami, Zürich – Stuttgart 1971, str. 37–45.

Rozhovor se Spasitelem, přeložený H. W. Attridge. ³⁰ Takto byly v průběhu dvaceti let přeloženy všechny spisy třetího kodexu. K tomu přistoupilo v roce 1976 vydání faksimile tohoto kodexu ³¹ a textověkritická vydání jednotlivých spisů v řadě „Nag Hammadi Studies“. ³²

Také obsah kodexu V vešel ve známost nejprve skrze výňatky z jeho prvního spisu *Požehnaný Eugnostos*, k němuž existuje paralela v kodexu III. W. C. Till na něj odkazuje v kritickém aparátu k vydání Berlínského gnostického kodexu z roku 1955 a uvádí rovněž paralely s *Moudrostí Ježíše Krista*. Roku 1963 pak vyšel první úplný (německý) překlad zbylých čtyř textů z tohoto kodexu (*Zjevení Pavlovo*, *První zjevení Jakubovo*, *Druhé zjevení Jakubovo* a *Zjevení Adamovo*). ³³ Úplný text traktátu *Požehnaný Eugnostos* ve znění kodexu V vyšel teprve v roce 1991 společně s paralelním textem z kodexu III, ³⁴ ačkoli část textu (V/1, 7,24–9,11) byla již v roce 1977 přeložena do angličtiny D. M. Parrottem pro řadu „Nag Hammadi Library in English“. ³⁵

Číslování kodexů z Nag Hammadí

Také opatřování kodexů z Nag Hammadí čísly má své dějiny, které jsou úzce spjaty s historií nálezů a vydávání těchto rukopisů. ³⁶ Připomeňme nejprve, že zpočátku byly známy pouze dva kodexy: kodex získaný Koptským muzeem, tj. nynější kodex III, a kodex, který byl majetkem obchodníka se starožitnostmi

²⁹ Vyd. J. M. Robinson, Leiden – San Francisco 1977, str. 206–228.

³⁰ Tamt. str. 229–238.

³¹ *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices*. Published under the Auspices of the Department of Antiquities of the Arab Republic of Egypt in Conjunction with the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. *Codex III*, Leiden 1976.

³² *Rozhovor se Spasitelem*: S. Emmel (ed.), *Nag Hammadi Codex III, 5. The Dialogue of the Saviour*, (NHS 26), Leiden 1984; *Požehnaný Eugnostos a Moudrost Ježíše Krista*: D. M. Parrott, *Nag Hammadi Codices III, 3–4 and V, 1 with Papyrus Berolinensis 8502, 3 and Oxyrhynchus Papyrus 1081. Eugnostos and the Sophia of Jesus Christ*, (NHS 27), Leiden 1991; *Tajná kniha Janova* ve všech verzích včetně BG 8502: M. Waldstein – F. Wisse, *The Apocryphon of John. Synopsis of Nag Hammadi Codices II, 1; III, 1; and IV, 1 with BG 8502, 2*, (NHMS 33), Leiden 1995.

³³ A. Böhlig – P. Labib, *Koptisch-gnostische Apokalypsen aus Codex V von Nag Hammadi im Koptischen Museum zu Alt-Kairo*, (Sonderband, Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle – Wittenberg), Halle 1963.

³⁴ Parrott, *Nag Hammadi Codices III, 3–4 and V, 1*, 1991.

³⁵ Viz výše pozn. 29.

³⁶ J. M. Robinson, „The Numeration“, in: *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices – Introduction*, Leiden 1984, str. 25–31.